

Лютий І.О.,

доктор економічних наук, професор,
завідуючий кафедрою фінансів,
грошового обігу та кредиту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ФІНАНСИ: ТЕОРІЇ, ШКОЛИ Й НОВІ РЕАЛІЇ

Ринкова трансформація економіки викликала потребу в якісній модернізації всієї системи підготовки кадрів. Отже, навчання фахівців у сфері фінансів вимагає відповідних підручників, які повинні систематизувати сформовані у фінансовій науці традиції, школи, основні теоретичні концепції і методи емпіричних досліджень. Тому підручник “Фінанси” за редакцією С. Юрія і В. Федосова¹ є своєчасним, актуальним та дуже потрібним для вітчизняної фінансової теорії і практики.

Фінансова наука має потужний потенціал, який дає можливість ґрунтовно досліджувати практично всі фінансові явища і процеси, приймати обґрунтовані рішення на різних рівнях управління фінансами та в усіх ланках фінансової системи. Підручник складено відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів галузі знань “Економіка і підприємництво”. Вміщені в підручнику матеріали допомагають студентам економічних спеціальностей, аспірантам, дослідникам, викладачам, працівникам фінансових органів і установ ознайомитися з розвитком фінансів і фінансової науки, а також особливостями функціонування фінансової, бюджетної й податкової систем із урахуванням причинно-наслідкових змін, що відбуваються в економіці України. Підручник включає дев’ятнадцять розділів.

Перший розділ присвячений розгляду предмета фінансової науки. Крім традиційних питань, що всебічно розкривають сутність, особливості, функції, структуру фінансової системи, у нього включено нові моменти, пов’язані з реалізацією фінансових відносин у двох діалектичних формах (національно-державні й міжнародні фінанси, с. 24), особливостями використання державного кредиту “як суспільної позикової системи і невід’ємної сфери фінансової діяльності держави” (с. 35), формуванням і функціонуванням принципово нової фінансової архітектури глобальної економіки (геофінансів, с. 39). При висвітленні сутності фінансів застосовано філософський підхід із використанням таких понять, як “явище”, “зміст”, “форма”. На жаль, цей момент часто випадає з підручників із фінансової теорії.

У другому розділі досліджено генезис і еволюцію фінансів. Його виокремлення зумовлено тим, що в різних країнах розвиток фінансів має свої особливості залежно від економічної політики, ролі й функцій держави, економічного й соціального стану, національних традицій. Аналіз фінансів Київської Русі, Запорізької Січі, Росії

¹ Фінанси: Підруч. / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.

та інших країн дав змогу відстежити еволюцію фінансових відносин до досконаліших форм, які відповідають суспільному розвитку. Зокрема, зазначається, що завдяки реформуванню державного скарбу за гетьманування І. Брюховецького, організації державних фінансів П. Орликом, Д. Апостолом і К. Розумовським вдалося подолати таємне й неефективне використання державних коштів, що є актуальним і в сучасній Україні (с. 50).

Вивчення особливостей становлення й розвитку фінансової науки, увагу яким приділено у третьому розділі, допомагає поглибити знання теорій суспільного добробуту (В. Парето), суспільного вибору в умовах демократичного середовища (Дж. Б'юкенен), фіскального обміну “податки — блага” (К. Віксель, Е. Ліндаль). На думку відомого вченого професора В. Андрущенка, “етика наукової полеміки є визнанням суперечливості й багатоваріантності наукового пізнання дійсності, толерантним ставленням до протилежних поглядів” (с. 77–78).

У четвертому розділі підручника увагу акцентовано на фінансовій політиці, її сутності, видах і значенні. Оскільки вона має конкретне спрямування, а її реалізація пов'язана зі знаходженням компромісу між певними потребами й реальними можливостями, є логічним висвітлення й фінансового механізму, який задіює комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства (розділ 4.2). Значний інтерес становить систематизація нормативно-правового, інформаційного й організаційного забезпечення функціонування фінансового механізму та перспектив його реформування для сприяння економічному зростанню в Україні.

Податкам і податковій системі присвячено розділ п'ятий, де розкривається сутність, обґрунтовується необхідність, називаються види податків, наводиться визначення податкової політики, висвітлюється формування й функціонування податкової системи. Особливу увагу приділено встановленню і справлянню податку на додану вартість, акцизного збору, мита, податку на прибуток підприємств, податків з доходів фізичних осіб, місцевих податків і зборів. Діяльність державної податкової служби проілюстровано схематично (рис. 5.6), що дає змогу наочно ознайомитися зі складною правовою базою оподаткування і спеціальними діями в Україні.

Центральною ланкою фінансової системи суспільства є бюджет, розгляд якого в шостому розділі допомагає ознайомитися з теоретичною концептуалізацією бюджетної політики; цілісним бюджетним механізмом, що включає різноманітні організаційні форми, бюджетного забезпечення, методи й інструменти бюджетного регулювання, бюджетні стимули й санкції; економічною сутністю та складом доходів і видатків. У даному контексті розгляд бюджетного дефіциту (розділ 7), державного кредиту (розділ 8), місцевих фінансів (розділ 9) дає змогу систематизувати вивчення ролі фінансів у забезпеченні макроекономічної стабільності в державі.

З роллю спеціальних фондів, які у Франції за розмірами нині наближаються до державного бюджету країни, в Японії за їх рахунок фінансується більше половини державних видатків (с. 272), в Україні є інструментом соціального захисту населення, причому найбільшого поширення набули саме загальнодержавні

соціальні фонди, що мають постійний характер, можна ознайомитися в десятому розділі. Зокрема, визначено, що надання переваги фондам соціального призначення позитивно характеризує роль держави в забезпеченні соціалістичного населення в умовах ринкових трансформацій (с. 278–279).

У одинадцятому розділі підручника розглянуто фінанси суб'єктів господарювання. Особливу увагу приділено розкриттю поняття “суб'єкт господарювання”, а також висвітленню особливостей ідентифікації і класифікації суб'єктів господарювання; основ організації фінансів суб'єктів підприємництва реального сектору економіки, фінансових установ і організацій, створених органами виконавчої влади; фінансів некомерційних організацій; фінансової діяльності підприємців (фізичних осіб).

Новим для навчальних курсів є викладення основ фінансів домогосподарств (розділ 12). Актуальність висвітлення цього питання зумовлена тим, що саме відносини людини й суспільства визначають ступінь розвитку держави, рівень її демократизації й добробуту. Ілюстрація домогосподарств у економічному кругообігу ресурсів у секторах економіки дає змогу визначити їх місце в економічній системі держави (рис. 12.1). Великий інтерес становить висвітлення теоретичних основ фінансів домогосподарств, зокрема особливості формування їх первинних і вторинних доходів. Оскільки у сфері сімейного бізнесу немає чіткого розмежування між поняттями “прибуток”, “підприємницький дохід”, “заробітна плата” (с. 349) та водночас є намагання виокремити “особисті (персональні) фінанси” (с. 363), порушені в підручнику проблеми мають важливе теоретичне і практичне значення та можуть стати предметом подальших наукових пошуків.

Завдяки відстеженню авторами тенденцій і закономірностей розвитку страхування, особливостей формування страхових фондів, функцій і принципів страхування, класифікації страхування й функціонування страхового ринку можна ознайомитися із широким спектром страхових відносин (розділ 13). Розвиток фінансового ринку значною мірою відображає гнучкість фінансової системи і швидкість, із якою вона може пристосуватись до змін у економічному й політичному житті країни, а також до різноманітних процесів за її межами. Осмислення фінансового ринку в системі економічних відносин сприятиме задіянню фінансових потоків для підтримки економічного зростання в Україні (розділ 14).

Велику увагу приділено фінансовому менеджменту, що є важливим напрямом наукових досліджень і видом управлінської діяльності, пов'язаної із трансформацією власності, вдосконаленням фінансових технологій та зростанням ризиків фінансових потрясінь (розділ 15). Осмислення фінансового менеджменту як мистецтва потребує опрацювання кваліфікаційних вимог до фінансових менеджерів, аби вони були здатні діяти креативно щодо розроблення, відбору й реалізації фінансових рішень із урахуванням впливу всіх можливих чинників. У підручнику логічно викладено та схематично зображено процес розробки й реалізації таких рішень (рис. 15.2), етапи і складові підготовки, прийняття й реалізації фінансових рішень (рис. 15.3), процеси розроблення стратегії фінансового менеджменту (рис. 15.5). Цей матеріал дає

змогу визначати правила поведінки фінансових менеджерів із урахуванням використання теорій ігор і ситуаційних вправ, що сприяє не лише прийняттю зважених управлінських рішень, а й формуванню корпоративної культури.

Хоча в науковій літературі сутність міжнародних фінансів трактується по-різному (“світова валютно-фінансова система”, “світова грошово-фінансова система”, “світова валютно-кредитна система” та ін.), автори підручника акцентували увагу на розгляді світових фінансів як реалізації двох діалектичних форм: національно-державних і міжнародних фінансів (с. 435–442). Ними визначено, що світовий фінансовий ринок — це система ринкових відносин, що забезпечує акумуляцію та перерозподіл світових фінансових потоків і міжнародних потоків капіталу (с. 442). Послідовно розглядаючи міжнародні фінансовий, валютні ринки, ринки боргових зобов’язань, титулів (або прав) власності, похідних фінансових інструментів (розділ 16), автори наголосили не лише на їх мобільності, ліквідності, а й можливостях залучення достатньої кількості фінансових ресурсів у різних формах на вигідних умовах на наднаціональний фінансовий ринок.

Економічна безпека пов’язана зі становленням державності, усвідомленням нацією своїх економічних інтересів, тому висвітлення правового регламентування за хронологією нормативних документів основних напрямів розвитку окремих складових системи фінансової безпеки (розділ 17) сприятиме здійсненню структурної перебудови й підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

У розділі 18 акцентовано увагу на фінансах країн із розвинутою ринковою економікою. Систематизовано особливості державотворення, що тісно пов’язані з розвитком фінансових систем, такі як визначення державної фінансової політики, спрямованої не лише на виконання традиційних функцій, а й на соціальний захист населення, що відповідним чином відобразилося на бюджетах європейських країн. Опис фінансових систем Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Великобританії, Франції, Японії та Скандинавських країн тісно переплітається з відстеженням ролі у формуванні сучасних демократичних моделей державних фінансів таких відомих державотворців, як Ф. Рузвельт, Ш. де Голль, Л. Ерхард, Р. Рейган, М. Тетчер.

На особливу увагу заслуговує висвітлення етапів економічної інтеграції в Європі і вибір фінансової політики в контексті поглиблення євроінтеграції. Зазначимо, що в підручнику бюджет Європейського Союзу розглядається з урахуванням специфіки функціонування багатонаціонального інтеграційного об’єднання, що відповідає якісно іншому рівню організації фінансової системи (с. 552–560).

Авторський колектив продемонстрував усебічне розуміння теоретичних концепцій і методологічних напрямів дослідження, знання основних праць у сфері фінансової науки і практики. Позиції авторів викладаються з урахуванням глобальних, національних і корпоративних тенденцій. Матеріал викладено логічно, він зорієнтовує читачів не на механічне запам’ятовування певного комплексу знань, а насамперед на розвиток економічного мислення шляхом опрацювання практикуму, який включає базові терміни й поняття, контрольні запитання й завдання, рекомендовану літературу.